

บทที่ ๓

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม

๓.๑ ความนำ

ในบทก่อนได้กล่าวถึงเรื่องความหมายของไวยากรณ์หรือโครงสร้างภาษาและไวยากรณ์ตามทฤษฎีต่าง ๆ มาแล้ว ในบทนี้จะได้กล่าวถึงการศึกษาภาษาไทยเพื่อสำรวจว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง

๓.๒ การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคแรก

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคแรก จะเริ่มพิจารณาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๑๙-๒๒๓๑) จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ซึ่งเป็นช่วงเวลาประมาณ ๒๐๐ ปี ที่ตำราภาษาไทยยังไม่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกหรือได้รับน้อยมาก

๓.๒.๑ จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี

ตำราภาษาไทยเล่มแรกที่เหลือเป็นหลักฐานให้ศึกษาก็คือ **จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี** ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยอยู่จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตำราเล่มนี้มีลักษณะเป็น "คู่มือ" สำหรับครูมากกว่าที่นักเรียนจะเรียนได้โดยตรง ครูต้องสอนเรื่องพยัญชนะ สระ การประสมคำ มาตราตัวสะกดต่าง ๆ ตลอดจนการผันเสียงวรรณยุกต์ให้แก่ นักเรียนก่อน กว่าที่นักเรียนจะอ่านหนังสือจินตามณีได้โดยตรง ก็ต้องเป็นเวลาหลังจากที่ได้เรียนกับครูมาแล้วหลายเดือนหรือหลายปี (วิสุทธ์ นุชยกุล, ๒๕๓๔:๔๐)

จินตามณีฉบับพระโหราธิบดีเริ่มต้นด้วยรายชื่อครู แล้วจึงขึ้นเรื่องอักษรศัพท์

คำนำมัตถการ ตัวอย่างคำที่ใช้ ส ศ ช ไม้ม้วน ๒๐ คำ จำแนกอักษรเป็น ๓ หมู่

แจกลูก ผันอักษร อธิบายวิธีแต่ง กาศย์ กลอน โคลง ฉันท์

เนื้อหาโดยสรุปคือการสอนเรื่องการเรียนรู้การอ่านและการแต่งคำประพันธ์ ส่วนที่เป็นคำอธิบายเรื่องเสียงคือ ช่วงที่ว่าด้วยการจำแนกอักษรเป็น ๓ หมู่ และการแจกลูก ดังนี้

จำแนกอักษรเป็น ๓ หมู่

นโม ทุทธาย สิทธิ อ อา อี อี อี อี อู อุ ฤ ฦ ฎ ฏ

เอ แอ โอ โอ โอ เออ อ่า อะ

ข ข ฉ ฉ ฐ ฎ

ก จ ฎ ฏ ค ค

ค ค ม ง ข ข ฉ ฉ ฐ ฎ ค ค ค

ผ ผ ล ล ศ ศ ห

บ ป อ

พ พ ภ ม ย ร ล ว ฬ ฬ

อักษร ๔๔ ตัวนี้ให้อ่านแต่สองเสียง

อักษร ๑๑ ตัวอยู่บนบันทัดนั้นคือ ข ข ฉ ฐ ฎ ผ ผ ล ศ

ช ห ให้อ่านออกเสียงสูงเสมอกันไป

อักษร ๓๓ ตัวอื่นเหลือ้นั้น ให้อ่านเสียงกลางเสมอกันไปตจ

ค ง จ ฎ

แจกลูก

อักษรกลาง ๘ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ค ค บ ป อ นี้ตัวเบา มี
ก้อง เมื่อแจกให้อ่านเบาสูงขึ้นที่ ๔ ตัว คือ ก กิ กุ กะ ตี ตี ตู ตะ
อ อี อู อะ นั้น

ก กิ กุ กะ

ก กา กิ กิ กุ เก แก โก โก โก เกา ก้า

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัวนั้น บรมก้อง ให้อ่านหนักลงที่ ๔ ตัว
นั้น คือ จิ จี จุ ฉะ นั้น

ช ชา จี จี จุ เจ ฉะ โช โช โช โช ฉ่า

จิ จี จุ ฉะ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๘ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ
ให้อ่านทุ้มลงที่ ๔ ตัว คือ คี คี คุ ฉะ

ค คา คี คี คุ เค แคะ โคะ โคะ โคะ โคะ คำ

คี คี คุ ฉะ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔: ๑๖-๑๘)

คำราเล่มนี้แบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก คือ อักษรกลาง อักษรเสียงสูง
และ อักษรเสียงกลาง หรืออักษรเสียงกลางก้องต่ำ

ในส่วนของคำด้วยการผันอักษรนั้น ได้กล่าวถึง คำเป็น คำตาย และการใช้
วรรณยุกต์ด้วย ในสมัยนั้นวรรณยุกต์มีอยู่เพียงสองรูปคือ ไม้เอก (ไม้คั่นหางวัว) กับ
ไม้โท (รูปขอ)

๓.๒.๒ จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

เนื่องจากจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีมีลักษณะเป็น "คู่มือ" มากกว่าคำราหรือ
แบบเรียนที่นักเรียนจะเรียนได้โดยตรงดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงมีผู้พยายามเขียน
อธิบายเพิ่มเติมกันต่อมาอีกในภายหลัง ดังที่ปรากฏในหนังสือจินตามณี ฉบับพระเจ้า
บรมโกศ (หรือ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) หนังสือเล่มนี้มีลักษณะแตกต่างจาก
หนังสือจินตามณีฉบับพระโหราธิบดีมาก

เนื้อหาในเล่มนี้เป็นคำอธิบายเรื่องอักษรวิธี กฎเกณฑ์การอ่านและการเขียน
อย่างเป็นระบบ การแบ่งพยัญชนะเป็นดังนี้คือ

นโม พุทธาย สิทธิ อ ธา ธิ ธี ธี ธี ธี ฐ ฎ ฏ ฎ ฎ ฏ ฏ ฏ เอ แอ โอ โอ โอ เฮา
อ่า อะ ฯ

กข คคฆง จฉช ฉญ ฎฐทฒณ

ตถทธน ปฝพภม ยรลวสฬอ	๓๓	} ในกร	} ๔๔ อักษร
ขรฎคบฝฝศษอ	๑๑		

ร ร จ ฐ ฏ

ก คคฆง จ ฉช ฉญ ฎฐ ทฒณ ตต ทธน

ฝฝ ศษ สห

บป พพภม ยรลว ฬอธ ฯ

อักษร ๔๔ ตัวนี้ให้อ่านแต่สองเสียงก่อน แลอักษร ๑๑ ตัว

คือ ร ร จ ฐ ฏ ฝ ฝ ศษ สห นั้นให้อ่านเสียงสูงเสมอกันไปเหมือน ศษ ส
นั้น อักษร ๓๓ ตัวเหลือนี้ให้อ่านเสียงกลางเสมอกันไปยคง จ ญ
นั้น...

...อักษรเสียงกลาง ๔ ตัวนั้น คือ ก จ ฎ ฏ ค ต บ ป อ

นี้ตัวเบาที่มีก้อง เมื่อแจกให้อ่านเบาแผวไปยที่ ๔ ตัวนี้ คือ

ก ก กุคะ นี้แปนต้น อธิธิอุอะ ฯลฯ อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัวนั้นตัว

หนักบมีก้อง เมื่อแจกให้อ่านสูงแหลมไปยที่ ๔ ตัวคือ ธิ ธี ฐ ะ

นี้แปนต้น ฬิ ฬิ หุหะ นั้นแปนปลายจำไว้จงมัน ฯ อักษรเสียงต่ำ

๒๔ ตัวอันเหลือนี้ตัวก้อง เมื่อแจกไปให้อ่านเบาพาไปยในยที่ ๔ ตัว

คือ ค คิ คุคะ แปนต้นนี้ อธิธิอุอะ นั้นแปนปลายจำไว้จงมัน ฯ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔: ๑๖๑-๑๖๒)

ในตำราเล่มนี้แบ่งพยัญชนะเป็น อักษรเสียงกลาง อักษรเสียงสูง และ
อักษรเสียงต่ำ แต่บางครั้งก็เรียกอักษรเสียงต่ำ ว่า อักษรกลางก้องต่ำ หรือ

อักษรเสียงก้องต่ำ ดังเช่นที่ปรากฏในคำอธิบายเรื่องการเมืองวรรณยุกต์ว่า

"...เหล่าอักษรกลางก้องต่ำ ๒๔ ตัวอันมีแต่ไม้เอกไม้โท..."

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔:๑๖๘)

"...อักษรเสียงก้องต่ำ ๒๔ ตัวนั้น คำต้นให้อ่านเป็นกลาง..."

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔:๑๗๐)

นอกจากนั้นก็มีเรื่องตัวสะกด คำเป็น คำตาย และพยัญชนะหัน ส่วนวรรณยุกต์นั้นมี ๔ รูป ดังนี้คือ ไม้เอก (รูปคั่นทางโค) ไม้โท (รูปขอ) ไม้ตรี (รูปเลขเจ็ด) และ ไม้จัตวา (รูปตีนกา) มีคำอธิบายว่า ไม้ตรีกับไม้จัตวาใช้สำหรับเขียนคำลาวและคำไทย ส่วนคำบาลีสันสกฤตนั้นไม่ใส่เครื่องหมายทั้งสองนี้

พยัญชนะ "ในกษ" ๓๓ ตัว น่าจะหมายถึงพยัญชนะที่ปรากฏในภาษาบาลี ส่วนพยัญชนะ "นอกกษ" ๑๑ ตัว น่าจะหมายถึงพยัญชนะที่ไม่ปรากฏในภาษาบาลี ในจำนวนนี้เป็นพยัญชนะที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ๙ ตัว คือ ข ฃ ฎ ฅ บ ฝ ฟ อ รวมกับพยัญชนะที่ปรากฏเฉพาะในภาษาสันสกฤต ๒ ตัว คือ ศ กับ ช แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในต้นฉบับตัวเขียน ได้รวม ศ คน ไว้ในกลุ่มพยัญชนะ "ในกษ" ด้วย จึงทำให้กลายเป็น ๓๔ ตัว ส่วนพยัญชนะ "นอกกษ" นั้น มี อ ย่าง ซ้ำกับพยัญชนะ "ในกษ" และ ฮ นกฮูก หายไป จำนวนพยัญชนะจึงเหลือเพียง ๑๐ ตัว (ซ้ำ ๑ ตัว) ซึ่งน่าจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นข้อบกพร่องของกรอกรบันทึก

๒๒- ๒๓- ๒๔- ๒๕- ๒๖- ๒๗- ๒๘- ๒๙- ๓๐- ๓๑- ๓๒- ๓๓- ๓๔- ๓๕- ๓๖- ๓๗- ๓๘- ๓๙- ๔๐- ๔๑- ๔๒- ๔๓- ๔๔- ๔๕- ๔๖- ๔๗- ๔๘- ๔๙- ๕๐- ๕๑- ๕๒- ๕๓- ๕๔- ๕๕- ๕๖- ๕๗- ๕๘- ๕๙- ๖๐- ๖๑- ๖๒- ๖๓- ๖๔- ๖๕- ๖๖- ๖๗- ๖๘- ๖๙- ๗๐- ๗๑- ๗๒- ๗๓- ๗๔- ๗๕- ๗๖- ๗๗- ๗๘- ๗๙- ๘๐- ๘๑- ๘๒- ๘๓- ๘๔- ๘๕- ๘๖- ๘๗- ๘๘- ๘๙- ๙๐- ๙๑- ๙๒- ๙๓- ๙๔- ๙๕- ๙๖- ๙๗- ๙๘- ๙๙- ๑๐๐-

๑- ๒- ๓- ๔- ๕- ๖- ๗- ๘- ๙- ๑๐- ๑๑- ๑๒- ๑๓- ๑๔- ๑๕- ๑๖- ๑๗- ๑๘- ๑๙- ๒๐- ๒๑- ๒๒- ๒๓- ๒๔- ๒๕- ๒๖- ๒๗- ๒๘- ๒๙- ๓๐- ๓๑- ๓๒- ๓๓- ๓๔- ๓๕- ๓๖- ๓๗- ๓๘- ๓๙- ๔๐- ๔๑- ๔๒- ๔๓- ๔๔- ๔๕- ๔๖- ๔๗- ๔๘- ๔๙- ๕๐- ๕๑- ๕๒- ๕๓- ๕๔- ๕๕- ๕๖- ๕๗- ๕๘- ๕๙- ๖๐- ๖๑- ๖๒- ๖๓- ๖๔- ๖๕- ๖๖- ๖๗- ๖๘- ๖๙- ๗๐- ๗๑- ๗๒- ๗๓- ๗๔- ๗๕- ๗๖- ๗๗- ๗๘- ๗๙- ๘๐- ๘๑- ๘๒- ๘๓- ๘๔- ๘๕- ๘๖- ๘๗- ๘๘- ๘๙- ๙๐- ๙๑- ๙๒- ๙๓- ๙๔- ๙๕- ๙๖- ๙๗- ๙๘- ๙๙- ๑๐๐-

จนตามนี้ ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

๓.๒.๓ ประถม ก กา

หนังสือเล่มนี้ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าผู้ใดแต่ง สันนิษฐานว่าคงจะมีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา และได้ใช้เป็นแบบเรียนสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

หนังสือเล่มนี้มีการแจกแม่ต่าง ๆ ตั้งแต่แม่ ก กา ถึง แม่เกย จากนั้นจึงแบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก ดังนี้

- อักษรไทย ๔๔ ตัว จัดออกเป็น ๓ จำพวก ๆ ที่หนึ่งมี ๑๑ ตัว

คือ ข ช ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ษ ล ห

จำพวกที่ ๒ มี ๙ ตัว

คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ

จำพวกที่ ๓ มี ๒๔ ตัว

คือ ค ฅ ฆ ง ข ฃ ฅ ญ ฆ ฒ ฌ ฑ ฒ ฎ ฏ ฑ ฒ ณ ด ต ถ ท ธ น บ ป ผ ฝ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๖)

การเรียกชื่ออักษรทั้ง ๓ พวกนี้เรียกเป็น ๒ แบบคืออักษรกลาง อักษรสูง อักษรต่ำ และ อักษรพวกกลาง อักษรพวกสูง อักษรพวกต่ำ

นอกจากนั้นก็มีเรื่องการผันเสียงวรรณยุกต์ การใช้ตัวสะกดและเครื่องหมายต่าง ๆ สำหรับวรรณยุกต์นั้นมีครบทั้ง ๔ รูป

จุดที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ก็คือ มีการแบ่งพยัญชนะ ๔๔ ตัว ออกเป็น ๕ พวกคือ

- จำพวกที่ ๑ เป็นอักษรที่มีตำแหน่งลงคอ เปน ๑๔ ตัว

คือว่า ก ข ฃ ค ฅ ฆ ง ฌ ฎ ฏ ฑ ฒ ณ ด

- จำพวกที่ ๒ นั้น แรกจะมีเสียงออกจากปากก็มีลมออกนำพังก่อน

คือ ข ศ ษ ล

- จำพวกที่ ๓ นี้ มีสำเนียงออกที่เพดาน
คือ จ ช ฌ
- จำพวกที่ ๔ มีสำเนียงออกที่ปลายลิ้น แลนำฟัน
คือ ต ฎ ฏ ฐ ท ถ ฑ ฒ
- จำพวกที่ ๕ มีสำเนียงออกริมฝีปาก
คือ บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๖-๕๗)

และมีข้อสังเกตตามมาในช่วงต่อไปว่า

- อันแบ่งอักษรเพนห้าจำพวกเช่นว่ามานี้ ไม่ผู้เป็นคำคัญนักแก่
กุลบุตรที่เป็นไทย แต่จำพวกคนมาแต่่นอก ผู้เป็นนักปราช ฆอบเรียนภาษา
ไทยละเอียด เขาเห็นสมควรจะแบ่งอักษรไทยเช่นว่านี้ เราจึงได้แบ่งออก
ตามใจเขา จะได้เป็นประโยชน์แก่ฝรั่งบ้าง ะ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๗)

ข้อความตอนนี้สันนิษฐานว่าคงจะมีผู้แต่งข้อความเพิ่มเติมในภายหลังเมื่อได้มี
ชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก และสนใจศึกษารากษภาษาไทย
(เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, ๒๕๒๓: ๑๓)

๓.๒.๔ ปฐมมาลา

หนังสือเล่มนี้ผู้แต่งคือ พระเทพโมฬี (ผิ่ง หรือ ฟิ่ง) วัดราชบูรณะ สันนิษฐาน
ว่าคงจะแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาเป็นคำกลอนอธิบายหลักการเขียนภาษาไทย หลักไวยากรณ์บาลี และ
หลักการแต่งคำประพันธ์ มีการแบ่งพยัญชนะเป็นไตรยางศ์ การใช้เครื่องหมายต่าง ๆ

การใช้พยัญชนะบางตัว เช่น ศ ช ส การใช้สระบางตัว เช่น ไ และ โ นอกจากนี้ก็ยังมี
เรื่องอักษรเลขด้วย

ในช่วงที่ว่าด้วยพยัญชนะ และการผันเสียงวรรณยุกต์ มีดังนี้

• แต่ ก จ น ฮ จ ง จำ	๔๔ คำ
แจ้งทำวิธีที่ทาง	
• แบ่งบันปันเป็นไตรยางศ์	คือสูงต่ำกลาง
จะวางไว้ลงจงทั้ง	
• ข ข ฉ ชู ฎ ทัง	๘ ๘ ทานหวัง
สอนสั่งว่าสูงสำเนียง	
• ส ศ ช ทัง ห ต เวียง	๑๑ สำเนียง
นี้เสียงก็สูงเหมือนกัน	
• ถ้าได้ ' " สองอัน	อาจารย์ท่านสรรค
ให้ผันอย่างทางโคควร	
๑	
• คี ชี หันทวน	๑๑ จำนวน
๒	
โคควรจูงคีที่ทาง	
• เขียนไว้ให้ดูรู้กลาง	ชี้ไว้จำวาง
คำกลางนั้นตั้งแต่ ก	
• ทัง จ ฎ ฏ ค ต	บ ป แล อ
ก็กัด้วนแก้คำคง	
• ถ้าใสไม้ ' " ลง	คำกลางนั้นจง
อ่านส่งเสียงกว่าหน้าหลัง	

ก

- * ว่า ก กี่ จงฟัง กลางส่งเสียงดัง
จงตั้งสติตรึจำ
- * พันสูงแกลกลางหย่างต่ำ ๒๔ คำ
คือคำ ค ค ม ง
- * ข ข ฉ ณ ฑ ฒ ณ ฑ ธ น
พ ฟ ภ ม เนิองนอง
- * ย ร ล ว เรียงรอง พ ษ ทั้งสอง
ทั้งมของภักถวนนิกร

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๑๑๐-๑๑๑)

ในหนังสือเล่มนี้ใช้คำว่า ไตรยางค์ คำ(เสียง)สูง คำ(เสียง)ต่ำ คำ(เสียง)
กลาง

๓.๒.๕ จินตามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

หนังสือ จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี นั้นมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
ประถมจินตามณี หรือจินตามณี เล่ม ๑ ส่วนหนังสือเล่มนี้แต่เปลี่ยนแปลงแบบจินตามณี
ของเก่าจึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าประถมจินตามณี เล่ม ๒ พระบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงใช้เวลาแต่งตั้งแต่วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๓๙๒ ถึง ๑๖
พฤศจิกายน ๒๓๙๒ ตรงกับสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงการแบ่งอักษร การแจกรูป การผันอักษร ซึ่งเป็นหลักใน
การเขียน การอ่าน ส่วนการใช้อักษร ศ ข ส และ ไ กับ ใ ให้ดูจากจินตามณี เล่ม ๑
ตอนท้ายเป็นเรื่องของการแต่งคำประพันธ์

ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงพยัญชนะไว้ดังนี้

อักษร ๑๑ ตัว คือ ข ฃ ฉ ฐ ถ ผ ผล ฒ ศ ช ห ให้อ่านเสียงสูง
เหมือนกัน

อักษร ๓๓ ตัว อันเหลือนั้น ให้อ่านเสียงกลางเสมอกันไปทุก
ก ค ง จ ญ

อักษรกลาง ๔ ตัว คือ ก ฅ ฎ ฏ ค ต บ ป อ นี้ ตัวเบา มี
ก้อง เมื่อแจกให้อ่านเบาต่ำลงทีละ ๔ ตัว คือ กิ กี ฤ ฤะ ตี ตี ฑ ฑะ
อิ อี ฤ ฤะ นั้น

ก กา กิ กี ฤ ฤะ แก แก ไก ไก โก โก

กิ กี ฤ ฤะ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว นั้น บมีก้อง ให้อ่านหนักลง ทีละ ๔ ตัว นั้น
คือ จิ จี ฐ ฐะ นั้น

จ จา จิ จี ฐ ฐะ แจ ไร ไร ไร เจา จ่า

จิ จี ฐ ฐะ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัว นั้น ตัวก้องต่ำ ให้
อ่านสูงขึ้น ๔ ตัว คือ คิ คี ฑ ฑะ

คิ คี ฑ ฑะ

ค คา คิ คี ฑ ฑะ แค ไค ไค โค โค

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔: ๔๕-๔๖)

หนังสือเล่มนี้ก็ยังแบ่งพยัญชนะออกเป็น อักษรกลาง อักษรเสียงสูง และ
อักษรเสียงกลาง เช่นเดียวกับจินตามณี เล่ม ๑ แต่เปลี่ยนวิธีอธิบายใหม่

๓.๒.๖ อักษรปิตี

หนังสือเล่มนี้ผู้แต่งคือ พระอมรวิจิตร (เกิด อมโร) เจ้าอาวาสวัดบรม
นิวาส สันนิษฐานว่าคงแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือเล่มนี้แบ่งเป็นหัวชื่อต่าง ๆ ดังนี้คือ คำนำมีสการ จำแนกอักษรเป็นสระ และพยัญชนะ แบ่งพยัญชนะเป็นวรรค เครื่องหมายใช้กับอักษร จำแนกอักษรตามเสียงสูงเสียงกลาง ผันอักษรสูง ผันอักษรกลาง ผันอักษรต่ำ ว่าด้วยอักษรมี ห นำ และกล้ำ ว่าด้วยคำตาย ว่าด้วยคำผันด้วยไม้ตรี จัตวา ว่าด้วยเครื่องหมายประกอบคำอื่น ๆ ว่าด้วยสระ ๔ ตัวมาแต่สันสกฤต โคลงให้จำคำใช้ไม้มีวณ ตัวอย่าง คำใช้ไม้มีวณ ตัวอย่างคำใช้ ศ ช ล และแม่ตัวสะกดต่าง ๆ

จุดที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ก็คือ การแบ่งอักษรออกเป็น สระกับ พยัญชนะ โดยอธิบายว่า พยัญชนะกับสระประสมกันจึงเรียกอักษร เพราะพยัญชนะอาคัตยสระจึงอ่านออก (กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๑๔๔)

นอกจากนี้ก็ยังจำแนกอักษรตามเสียงสูงเสียงกลาง ดังนี้

๒๒	๑	๓	๓
๑๓	ค ค ม ง จ	ช ช ฉ ฉ ฎ ฏ	ท ฒ ณ ต ฑ ฒ
๓๓		ค ช ล ห	
- บ ป พ ฝ ภ ม ย ร ล ว ฬ อ ฮ อักษร ๔๔ ตัวนี้ ให้อ่านแต่สองเสียง ฯ อักษร ๑๑ ตัวอยู่บนบันทึคนั้นคือ ข ฃ ฉ ฐ ฒ ผ ฝ ศ ช ล ห ให้อ่านเสียงสูงเสมอขึ้นไป ฯ อักษร ๓๓ ตัว อันเหลือ้นั้น ให้อ่านเสียงกลางเสมอขึ้นไปดูจ ก ค ค ม ง จ ช ช เป็นต้น * อักษร ๔ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ค ต บ ป อ นี้ตัวเบา มี ก้อง เมื่อแจก ก กา ให้อ่าน เบาสูงขึ้นทีละสี่ตัว คือ กิ ก็ กุ กะ จิ จี จุ จะ ฯลฯ อี อี้ อุ อุะ
กิ ก็ กุ	กะ	อี
- * ก กา ก็ ก็ กู เก แก โก โก โท ทา ท้า ฯลฯ อ อา อี้ อี อุ ออ โอ โอ โอ เอ อ้า ฯ อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัวนั้น บ มิ ก้อง ให้อ่านหนักลงทีละสี่ตัว คือ ภิ บิ บุ ษะ ฯลฯ มิ นี ภู ษะ

ประณม ก กา

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรสูง อักษรต่ำ หรืออักษรพวงกลาง อักษรพวงสูง
อักษรพวงต่ำ

ปฐมมาลา

แบ่งเป็น ไตรยางศ์ คำ(เสียง)กลาง คำ(เสียง)สูง คำ(เสียง)ต่ำ

จินตามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรเสียงสูง อักษรเสียงกลาง

อักษรนิติ

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรเสียงสูง อักษรเสียงกลาง

การอ่านเมื่อแจกลูก**จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี**

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบามีก้อง

ให้อ่านเบาสูงขึ้นที่ ๔ ตัว คือ กีกีกุกะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลงที่ ๔ ตัวนั้น คือ ขีขีขุระ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านทุ้มลงที่ ๔ ตัว คือ คิคีคุดะ ฯลฯ

จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

อักษรเสียงกลาง ๔ ตัว ตัวเบามีก้อง

ให้อ่านเบาแผ่วไป ที่ ๔ ตัวนี้ คือ กีกีกุกะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว ตัวหนักบมีก้อง

ให้อ่านสูงแหลมไปที่ ๔ ตัวคือ ขีขีขุระ ฯลฯ

อักษรเสียงต่ำ ๒๔ ตัวอันเหลือนั้นตัวก้อง

ให้อ่านเบาแผ่วไปที่ ๔ ตัวคือ คิคีคุดะ ฯลฯ

จินตคามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบามมีก้อง

ให้อ่านเบาต่ำลงทีละ ๔ ตัว คือ ก กิ กุ กะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลง ทีละ ๔ ตัว คือ จิ จี จุ ะ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านสูงขึ้น ๔ ตัว คือ คิ คี คุ คะ ฯลฯ

อักษรนิติ

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบามมีก้อง

ให้อ่านเบาสูงขึ้นทีละ ๔ ตัว คือ กิ กิ กุ กะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลงทีละสี่ตัว คือ จิ จี จุ ะ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจากนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านทุ้มลงทีละสี่ตัว คือ คิ คี คุ คะ ฯลฯ

สรุปได้ว่า พยัญชนะนั้นแบ่งออกเป็น ๓ พวก

พวกที่ ๑ เรียกว่า อักษรกลาง/อักษรเสียงกลาง/คำ(เสียง)กลาง

มีลักษณะเสียงคือ ตัวเบามมีก้อง/ตัวเบามมีก้อง

เมื่อแจกถูก ให้อ่านเบาสูงขึ้น/ให้อ่านเบาแผ่วไป/ให้อ่านเบาต่ำลง

พวกที่ ๒ เรียกว่า อักษรเสียงสูง/อักษรสูง/คำ(เสียง)สูง

มีลักษณะเสียงคือ บมีก้อง/ตัวหนักบมีก้อง/

เมื่อแจกถูก ให้อ่านหนักลง/ให้อ่านสูงแหลม

พวกที่ ๓ เรียกว่า อักษรเสียงกลาง/อักษรเสียงต่ำ/

อักษรกลางก้องต่ำ/อักษรเสียงก้องต่ำ/

อักษรต่ำ/อักษรพวกลำ/คำ(เสียง)ต่ำ

มีลักษณะเสียงคือ ตัวก้องต่ำ/ตัวก้อง

เมื่อแจกลูก ให้อ่านต่ำลง/ให้อ่านเบาแล้ว/ให้อ่านสูงขึ้น

จะเห็นได้ว่านี่คือความพยายามที่จะอธิบายเรื่องเสียงในการศึกษาภาษาไทย
ยุคแรก แต่พิจารณาในมุมที่ต่างกันไป

ศาสตราจารย์ ดร. อุดม วัชรสมัยลิขิตต์ ได้วิจารณ์ไว้ว่า จินตามณี ฉบับ
พระเจ้าบรมโกศ นั้น "มีการเน้นความสำคัญในแง่มุมของสัทศาสตร์เป็นครั้งแรก แม้
ว่าจะเป็นการเขียนแบบฐานเสียงในภาษาบาลีหรือสันสกฤตมาทั้งหมด โดยไม่ประยุกต์
และไม่ถูกต้องเต็มกระบวนการก็ตาม" (อุดม วัชรสมัยลิขิตต์ ๒๕๔๔: ๓๘) อย่างไรก็ตาม
ศาสตราจารย์ ดร. อุดม วัชรสมัยลิขิตต์ ยังได้สันนิษฐานต่อไปอีกว่า หนังสือเล่ม
นี้ น่าจะเป็นผลงานในสมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. การแยกแม่เอย ออกจากแม่เออว อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่า
ประณม ก กา กิติ ปฐมมาลา ซึ่งปรากฏในรัชกาลที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์ก็
มูลบทบรรพกิจ ซึ่งแต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในสมัย
รัชกาลที่ ๕ กิติ คำที่สะกดด้วย ว อย่างที่ปัจจุบันจัดว่าเป็นแม่เออว หรือคำที่มี
อ ตาม อย่าง มือ ก้อ หรือคำอย่าง เกีย เกียะ เกือ เกือะ เกอ เกอะ กัว กัวะ เกะ
แกะ โกะ เกาะ ยังรวมอยู่กับแม่เอยทั้งสิ้น

๒. การมีเครื่องหมายวรรณยุกต์ใช้ครบถ้วนทั้ง ๔ ตัว เพื่อมันให้ครบทั้ง
๕ เสียง ซึ่งเชื่อกันว่า เครื่องหมายวรรณยุกต์ทั้ง ๔ ตัว ปรากฏจริงหลังสมัยพระ
เจ้าบรมโกศ แต่ จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ มีความพยายามอย่างมากที่
จะมัน แม้คำตายให้เป็นเสียงสามัญ

(อุดม วัชรสมัยลิขิตต์ ๒๕๔๔: ๔๕-๔๖)

ในทำนองเดียวกัน หนังสือ ประถม ก กา ซึ่งมีการแบ่งพยัญชนะตามลักษณะการออกเสียงและที่เกิดของเสียง ซึ่งกล่าวว่าเป็นความนิยมของฝรั่ง ไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับคนไทยนั้น ก็อาจจะมิได้เขียนเพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง ดังที่ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล ได้สันนิษฐานไว้

ส่วน อักษรนิติ ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็มีคำอธิบายที่สอดคล้องกับหลักภาษาศาสตร์อยู่เรื่องหนึ่ง นั่นก็คือ พยัญชนะออกเสียงด้วยตนเองมิได้ ต้องประกอบกับสระจึงจะออกเสียงได้ นอกจากนี้ยังกล่าวว่ อักษร หมายถึง พยัญชนะร่วมกับสระ แนวคิดเหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากฝรั่งที่เข้ามาในสมัยนั้นก็ได้

๓.๓ การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคที่สอง

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคที่สอง เริ่มจากหนังสือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๔ มีประกาศยกเลิกตำราเรียนในสมัยแรกทั้งหมดแล้วให้ใช้แบบเรียนหลวง ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แทน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ก็มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งคือให้เลิกใช้ แบบเรียนหลวง แล้วใช้ แบบเรียนเร็วแทน

๓.๓.๑ แบบเรียนหลวง

แบบเรียนหลวง ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นแบบเรียนชุดหนึ่งที่ประกอบด้วยหนังสือ ๖ เล่ม คือมูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการ์วันต์

แบบเรียนชุดนี้ได้รับอิทธิพลจาก จีนตามณิ แต่ได้ขยายความและให้ตัวอย่างมากขึ้น โดยมุ่งที่เรื่องภาษาเท่านั้น

มูลบทบรรพกิจ กล่าวถึงสระและพยัญชนะในภาษาไทย ดังนี้

• นโม พุทธาย สิทธิ์ อ อา อิ อี อี อี อู อู
 ฤ ฤ ฦ ฦ เอ แอ โอ โอ โอ โอ อ่า อ่า อะ
 • ก ข ข ค ค ม ง จ ฉ ช ช ฌ ญ
 ฎ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ด ต ถ ท ธ น
 บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ศ ช ส ห พ อย

• ตอน ก ๗ ตอน จ ๖ ตอน ฎ ๖ ตอน ด ๖ ตอน บ ๔
 ตอน ย ๑๑ รวมเป็น ๔๔ ตัวนี้เรียกว่าพยัญชนะรวมเข้ากับสระเรียกว่าอักษร
 ในอักษร ๔๔ ตัวนี้ แยกออกเป็นอักษรสูง ๑๑ อักษรกลาง ๔ อักษรต่ำ ๒๔
 ตามหมู่นี้เรียกว่าไตรยางษ์

- อักษรสูง ๑๑ ตัว คือ ข ข ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ช ส ห
- อักษรกลาง ๔ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ
- อักษรต่ำ ๒๔ ตัว คือ ค ค ม ง ช ช ฌ ญ ฑ ฒ ณ ท
 ธ น พ ฟ ภ ม ย ร ล ว พ อย

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, ๒๕๐๖:๔)

นอกจากนั้นก็กล่าวว่ "สระเป็นทีออกเสียงสำหรับประกอบเข้ากับพยัญชนะ
 มี ๑๕ ตัว" คือ อา อิ อี อี อี อู อู เอ แอ โอ โอ โอ โอ อ่า อ่า อะ ส่วนวรรณยุกต์มี ๑๓
 ซึ่งหมายรวมทั้ง ไม้เอก ไม้โท ไม้ตรี ไม้จัตวา และเครื่องหมายอื่น ๆ ด้วย จากนั้นมี
 การแจกมาตราและการผันเสียงวรรณยุกต์ ส่วนแบบฝึกหัดการอ่านนั้นก็คือ เรื่อง
 พระไชยสุริยา ของ สุนทรภู่ ซึ่งมีแทรกเป็นตอน ๆ ตามความเหมาะสมของสิ่งที่ได้
 เรียนมาแล้ว

วานิต์นิกร กล่าวถึงการผันอักษรนำ

อักษรประโยค กล่าวถึงอักษรควบกล้ำ พร้อมการผันเสียงวรรณยุกต์

ตั้งโยคพิธาน กล่าวถึงเรื่องตัวละครในแม่ต่าง ๆ

โวพจน์พิจารณา กล่าวถึงคำที่เขียนต่างกัน แต่อ่านออกเสียงเหมือนกัน ตัวเดียวกันแต่สะกดต่างกัน อ่านออกเสียงอย่างเดียวกันแต่เสียงสั้นยาวต่างกัน

พิศาดการันต์ กล่าวถึงคำที่มีตัวการันต์ ซึ่งเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีหรือภาษาอื่น ๆ

มูลบทบรรพกิจ กล่าวว่าอักษรหมายถึงพยัญชนะกับสระ และพยัญชนะกับสระผสมกันจึงจะออกเสียงได้ เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในอักษรนิติ ส่วนพยัญชนะนั้น แบ่งออกเป็น ไตรยางษ์ เรียกว่า อักษรสามหมู่ คืออักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ

อย่างไรก็ตามจุดประสงค์ของหนังสือชุดนี้ก็ยังคงเป็นไปเพื่อการอ่านการเขียน เช่นเดียวกับตำราหรือหนังสือในยุคแรก

๓.๓.๒ แบบเขียนเร็ว

แบบเขียนเร็วเป็นหนังสือชุด ๓ เล่ม สมเด็จพระยาเจ้าราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ขึ้น โดยมีพนักงานในกรมศึกษาธิการเป็นผู้ช่วย เช่น ม.จ.ประภากร และ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งเป็นผู้แต่งเล่ม ๓ เกือบทั้งหมด หนังสือชุดนี้พิมพ์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (เบญจวรรณ สุนทรากุล, ๒๕๒๓: ๓๒)

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๑ ตอนการอ่านตั้งแต่ตัวพยัญชนะ การประสมสระ การอ่านคำ และประโยค

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๒ ตอนการอ่าน การเขียน การใช้คำ

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๓ แบ่งเป็น ๓ ภาค

ภาค ๑ กล่าวถึงคำชนิดต่าง ๆ ๗ ชนิด คือ คำชื่อ คำกริยา คำคุณศัพท์ คำวิเศษณ์ คำต่อ คำออกเสียง และ คำแทนชื่อ ส่วนประโยคคือการนำคำมารวมกัน

แล้วได้ความ แบ่งออกเป็นประโยค ๒ ส่วนบ้าง ๓ ส่วนบ้าง

ภาค ๒ กล่าวถึงวิธีแต่งประโยค คำแต่งจะแต่งได้ทั้งส่วนชื่อผู้ทำ ส่วนกริยา และส่วนชื่อผู้ถูกทำ และนอกจากจะนำคำมาแต่งได้แล้วยังผูกเป็นประโยครวมความก็ได้

ภาค ๓ กล่าวถึงการเก็บใจความ

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๑ กับ เล่ม ๒ ยังคงมีจุดประสงค์เพื่อการเขียนการอ่าน เช่นเดิม แต่ได้พัฒนาวิธีการให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่าง สอนอ่านอักษรควบ มีเครื่องหมายกำกับเหนืออักษรควบ เช่น

ช้ำ ช้ำ๋ ช้ำ๋๋ ช้ำ๋๋๋ ช้ำ๋๋๋๋

(ตำรวราชานูภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๓๔)

สอนอ่านบทที่ ๖๑ ใช้ไม้ไต่คู้กำกับเสียงสั้น ในพยางค์ที่มีเครื่องหมายวรรณยุกต์ด้วย เช่น

แก๊ง แก๊งแก๊ง แก๊งแก๊งแก๊ง แก๊งแก๊งแก๊งแก๊ง แก๊งแก๊งแก๊งแก๊งแก๊ง

(ตำรวราชานูภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๗๑)

สอนอ่านบทที่ ๗๕ แสดงวิธีการเขียนสระเออะ/สระเออเปลี่ยนรูป ที่สามารถบอกได้ว่าคำใดออกเสียงสั้น คำใดออกเสียงยาว เช่น

"นี่แน่เจ้า, คนที่เราเป็นขุนนางนั้นเราเป็นคนดี, มีเงินทองเข้าของ เครื่องใช้ต่าง ๆ เพราะแต่เดิมเขาขอมหมั้นแล้วเรียนวิชาต่อครู. ..."

(ตำรวราชานูภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๙๘-๙๙)

คำ เงิน ออกเสียงสั้นจึงมีไม้ไต่คู้กำกับ ส่วน คำ เต็ม เสียงยาว แต่ในปัจจุบันนี้ เขียนเป็นเงิน และ เต็ม โดยที่คำแรกออกเสียงสั้น แต่คำหลังออกเสียงยาว ผู้ที่ออกเสียงได้ถูกต้องใช้วิธีจำ

นอกจากนี้ ในปัจจุบันนี้ บทสอนอ่านบางบทก็ยังมีผู้จำกัดกันอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เช่น

บทสอนอ่านที่ ๓๒ เรื่องหนูหูล่อ (พ่อเราพาไปดูหมี)

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๓๓-๓๔)

บทสอนอ่านที่ ๒๗ เรื่องหนูแหวน (แขนอ่อน)

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๔๒-๔๖)

บทสอนอ่านที่ ๑๔๒ เรื่องตานากับตาฮิน

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๑๔๒-๑๔๔)

ส่วนแบบเรียนเร็ว เล่ม ๓ นั้น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่เคยกล่าวมาก่อน นั่นคือ เรื่องหมวดคำ และประโยค และมีการเขียนแบบไวยากรณ์อังกฤษ เช่น มีการแต่งคำกริยาให้เข้ากับเวลาที่ทำ

ตัวอย่าง

บทที่ ๑๐๘

ตัวอย่างแต่งคำกริยาต่าง ๆ ให้เข้ากับเวลาที่ทำ

คำกริยา	เวลากลาง	เวลาภายหลัง	เวลาเดิยวนั้น	เวลาภายหลัง
กิน	กำลังกิน	กินแล้ว	กำลังกินอยู่	จะกิน
พูด	กำลังพูด	พูดแล้ว	กำลังพูดอยู่	จะพูด

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๓, ๒๕๔๒: หน้า ๘๒)

๓.๓.๓ อักษรวิธี วจิวิภาค วากยสัมพันธ์ และ จันตลักษณ์

หนังสือชุดนี้เป็นของกรมศึกษาธิการ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง มีเพียงชื่อ พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ปรากฏอยู่ในคำนำของ จันตลักษณ์ เท่านั้น (หลวงบุญมานพพาณิชย์, ๒๕๓๗: ๑๐๐)

อักษรวิธี แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ ๑) ตัวอักษร ๒) การประสมอักษร ๓) ตัวสะกด และ ๔) วิธีแผลงอักษร แต่หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้มีเพียงตอนที่ ๑ ตอนเดียวเท่านั้น

วจีวิภาคว่าด้วยเรื่องด้อยคำ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนคือ ๑) ด้อยคำ ๒) ลักษณะด้อยคำ ๓) จำแนกลักษณะด้อยคำ ๔) วิธีการใช้ด้อยคำ

ตอนที่ ๑ เรื่องด้อยคำ มีคำจำกัดความของ "คำ" ว่า คืออักษรประสมกัน แล้วอ่านได้ความ หรือมีความหมาย เช่นนา เรียกว่า ๑ คำ เพราะมีความหมายว่าเป็นแผ่นดินใช้สำหรับปลูกข้าว แต่ถ้าเป็น ธนา ไม่มีความหมาย ก็ไม่ใช่คำ

ตอนที่ ๒ ลักษณะคำต่าง ๆ เช่น ลักษณะคำนาม สรรพนาม คุณศัพท์ กริยา กริยาวิเศษณ์ บุรพบท สันธาน และอุทาน

ตอนที่ ๓ จำแนกลักษณะด้อยคำ (วิภาค) นามวิภาค สรรพนามวิภาค คุณศัพท์วิภาค กริยาวิภาค กริยาวิเศษณ์วิภาค บุรพบทวิภาค สันธานวิภาค นอกจากนั้นกล่าวถึงวิธีสังเกตคำ และลักษณะคำละ

ตอนที่ ๔ วิธีใช้คำต่าง ๆ เช่น วิธีใช้คำนามให้ใช้ตามสิ่ง การก ยศ เป็นต้น วากยสัมพันธ์ แบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยส่วนต่าง ๆ ของประโยค ประโยค ประธาน กริยา กรรม และส่วนขยายข้อความ เช่น ขยายประธาน ขยายกริยา ขยายกรรม ต่อจากนั้นก็เป็นวิธีสัมพันธ์ประโยค

ตอนที่ ๒ พูดถึงโวหารต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ บรรยายโวหาร เทศนาโวหาร และ พรรณนาโวหาร

ฉันทลักษณ์ เป็นตำราว่าด้วยการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ

(เบญจวรรณ สุนทรภาณุ, ๒๕๒๓: ๓๔-๓๖)

จะเห็นได้ว่าทั้ง แบบเขียนเร็วและ อักษรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ เริ่มหักเหออกไปจากการอธิบายภาษาไทยแบบเดิม ๆ ด้วยการเพิ่มเรื่อง ไวยากรณ์เข้ามาด้วย

ต่อมา หนังสือชุด อักษรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ ก็ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของตำราสยามไวยากรณ์ ของ พระยาอุปกิตศิลปสาร ซึ่งจะได้กล่าวถึง

โดยละเอียดต่อไปข้างหน้า

๓.๔ สรุป

ในบทนี้เราได้เห็นการบรรยายภาษาไทยในแบบดั้งเดิม ซึ่งมุ่งที่เรื่องการอ่าน และการเขียนเป็นสำคัญ ในยุคแรกยังไม่มีอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาปะปน ยกเว้น การอธิบายเรื่องการออกเสียงในประณม ก กา และเรื่องพยัญชนะกับสระ ในอักษร นิตติ ซึ่งอาจจะเดิมเข้ามาในสมัยหลัง แต่ในยุคที่สองเริ่มมองเห็นอิทธิพลจากตะวันตก บ้างเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องหมวดคำ ประโยค และไวยากรณ์บางอย่าง